

ТЕОРЕТИКО-ДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ НА ЕТАПІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ

У статті проаналізовано проблеми індивідуалізації навчання в теорії та педагогічній практиці; визначено педагогічні умови індивідуалізації навчання учнів на етапі розвитку сучасної системи освіти.

Ключові слова: індивідуалізація навчання, особистісний підхід, профільна диференціація, рівнева диференціація.

Державними нормативними актами щодо розвитку освіти, зокрема, проголошено, що необхідною умовою забезпечення індивідуалізації навчання є діагностика особистості та психолого-педагогічний супровід її розвитку на всіх етапах навчання. Так, Концепцією загальної середньої освіти визначено, що опора на надійну психолого-діагностичну основу є органічною складовою індивідуалізованого навчання та забезпечує його реалізацію в сучасній школі [6].

Проблеми вивчення психолого-педагогічної структури особистості в контексті її індивідуальної діяльності розглядали зарубіжні та вітчизняні вчені: Л. С. Виготський, В. В. Давидов, О. М. Леонт'єв, В. М. Меньшов, В. Ф. Паламарчук, С. І. Подмазін, В. П. Прешень, В. В. Рибалка, Л. Рубінштейн, Л. Л. Столяренко та ін.

Мета статті – розкрити педагогічні умови індивідуалізації навчання учнів на етапі розвитку сучасної системи освіти, досягнення якої передбачає вивчення й аналіз проблеми індивідуалізації навчання учнів сучасної школи в теорії та педагогічній практиці.

Індивідуалізацію навчання в педагогіці визначають як урахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів (рівня їх навчальних можливостей, ступеня навченості, пізнавальних інтересів, ставлення до навчання, здібностей, нахилів) з різною дидактичною метою.

Торкаючись історичного аспекту проблеми індивідуалізації навчання, зауважимо, що цю проблему неодноразово порушували такі видатні науковці, як: А. Дистервег, Я. А. Коменський, А. С. Макаренко, М. Монтессорі, Р. Штейнер та ін.

Досліджуючи проблеми соціально-педагогічного забезпечення індивідуалізації навчання учнів, В. Г. Кремень визначає індивідуалізацію в освіті як систему засобів, що сприяє усвідомленню підростаючою особистістю відмінності від інших особистостей, а також усвідомлення своїх негативів і позитивів – фізичних, інтелектуальних, моральних, творчих [7]. Саме такий підхід до індивідуалізації навчання в сучасній школі є найбільш вдалим, оскільки спрямований на формування особистості учня, здатної до саморозвитку, самопізнання й усвідомлення себе як суб'єкта власної діяльності.

На сьогодні ми спостерігаємо неготовність сучасної школи (як учителів, так і учнів) до навчального процесу, зорієнтованого на кожну особистість з її індивідуальними рисами. Так, психологи підкреслюють, що процес вивчення структури особистості є незавершеним і триває досі. Саме на це вказують і вчені-практики, які реалізують освітні системи та управлінські моделі педагогічного процесу особистісно орієнтованого навчання; як теоретики, так і практики підкреслюють динамічний характер особистості впродовж її розвитку. Тому стає зрозумілою важливість комплексного вивчення особистості кожного учня сучасної школи та психолого-педагогічного супроводу її розвитку в умовах індивідуалізації навчання. Таким чином, гармонійний розвиток особистості можливий за умови креативного характеру особистісно орієнтованої навчальної діяльності та індивідуального підходу у вивченні предметів [5].

Відомо, що навчально-виховний процес зумовлює реалізацію змісту освіти. Так, формування особистості в контексті її розвитку відбувається як процес реалізації соціальної та індивідуальної біологічної програми. У свою чергу, навчально-виховний процес супроводжується набуттям індивідуумом сукупності практичних умінь, навичок і прийомів навчальної діяльності, яка є основним аспектом особистісного вибору учнем змісту навчальної діяльності. Таким чином, індивідуалізація навчально-виховного процесу потребує врахування особистісних задатків, здібностей індивідуального досвіду кожного учня, особливостей соціального оточення безпосереднього й регіонального масштабів. Психолого-педагогічна структура особистості будується на таких параметрах: зв'язки індивідуума з навколишнім світом, ступінь їхньої ієрархізованості та загальної підструктури (темперамент, потреби, потяги, емоційні переживання, інтереси, моральні риси тощо).

О. М. Леонтьєв розглядає особистість як складну ієрархічну систему, яка є продуктом суспільно-історичного й онтогенетичного розвитку людини, у таких аспектах:

- особливості структури визначаються багатством зв'язків індивідуума зі світом;
- система мотивів є підпорядкованою та відносно автономною;
- індивідуальний психологічний профіль особистості визначається характером внутрішнього співвідношення провідних мотивів у процесі діяльності людини;
- характер розвитку особистості визначається не лише задоволенням людських потреб, а й творчістю, яка є необмеженою [5].

Таким чином, важливою складовою реалізації індивідуалізації навчання учнів у сучасній школі є діагностика формування й розвиток системи навчальних здібностей учнів.

Аналіз практики діяльності сучасної школи виявив, що в загальноосвітньому навчальному закладі простежується тенденція відчуження учнів від навчально-виховного процесу: недостатній рівень мотивації навчання в частини учнів, зниження успішності і якості знань, недостатня укомплекто-

ваність педагогічними кадрами шкіл. Однак, вирішенням цих проблем, на думку В. М. Володько, є індивідуалізація навчального процесу, яка сприяє:

- 1) подоланню негативного ставлення частини учнів до навчальної діяльності шляхом максимального використання їхніх інтересів і схильностей;
- 2) створенню найсприятливіших умов для високого рівня розвитку навчальних здібностей і нахилів кожного учня;
- 3) розвитку та формуванню якостей особистості, які забезпечують достатній рівень соціалізації людини в нових суспільних умовах (самостійність, ініціативність, ділова активність, вміння використовувати та здобувати знання самостійно) [4].

Як було зазначено вище, індивідуалізація навчання учнів сучасної школи передбачає врахування індивідуальних психологічних особливостей кожного учня та соціалізації індивіда, що забезпечує повноцінне формування й розвиток особистості.

Тому основною метою індивідуалізації є забезпечення не стільки основного мінімуму в освоєнні знань, вмінь та навичок, скільки максимально можливої глибини в оволодінні матеріалом, який сприяє розвитку здібностей кожного учня, збереженню та подальшому розвитку індивідуальності учня, який являв би собою неповторну унікальну особистість.

Таким чином, враховуючи вітчизняний та зарубіжний досвід з проблеми психолого-педагогічних основ індивідуального навчання, можна виявити такі аспекти:

- 1) здійснення комплексної діагностики кожного учня із запровадженням різних методів (анкетування, бесіда, спостереження тощо);
- 2) формування особистісно орієнтованого змісту навчання з урахуванням психофізичних особливостей;
- 3) психолого-педагогічний супровід розвитку особистості учня;
- 4) організація навчального процесу на принципах самопізнання структури особистості учня, формування потреби в професійному самовизначенні; формування знань про зміст профільної діяльності;
- 5) запровадження педагогічних інновацій [3].

У зв'язку із цим у сучасній педагогічній науці та практиці виникла необхідність запровадження поняття особистісного підходу, який має багато спільного з індивідуальним підходом, однак, на відмінну від нього, головною метою вбачає розвиток особистості, а не її пригнічення [1].

Індивідуалізація – це врахування в процесі навчання індивідуальних особливостей учнів у всіх його формах і методах. У “Педагогічній енциклопедії” індивідуалізацію визначено як “організацію навчального процесу, за якої вибір способів, прийомів, темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку їхніх здібностей до навчання”.

Індивідуалізація також стосується процесу навчання, змісту освіти й побудови шкільної системи. Перша з них полягає в індивідуалізації форм, методів і прийомів навчання, друга – у створенні навчальних планів, про-

грам, навчальної літератури й навчальних завдань, третя – у формуванні різноманітних типів шкіл і класів.

Існують три основні форми реалізації індивідуалізації навчання учнів сучасної школи:

– профільна диференціація навчання – створення на основі певних критеріїв (інтересів схильностей, здібностей, прогнозованої професії) відносно гомогенних груп учнів, класів, шкіл для їх навчання за дещо відмінними навчальними планами;

– рівнева диференціація навчання – передбачає таку організацію навчання, коли врахування індивідуальних особливостей здійснюється під час уроків.

Необхідність у ній тим більша, чим більш гетерогенним, різнорідним є клас. У такому класі індивідуалізація може відбуватися в трьох формах навчальної роботи: фронтальній, груповій і індивідуальній. У фронтальній діяльності це досягається завдяки використанню різноманітних рівнів розповіді в усному викладі вчителя (вчитель спочатку спрощує матеріал, а потім ускладнює його); застосуванню навчальної бесіди, у ході якої учнів спонукають висувати проблеми й демонструвати додаткові, позапрограмані знання; врахуванню індивідуальних відмінностей у рольовій грі, дискусії тощо. Можливості для індивідуалізації навчання відкриває також групова робота, особливо в малій групі. У такій групі учень може вільніше висловлювати свої думки, активніше брати участь у розв'язанні навчальних завдань відповідно до своїх інтересів і здібностей. Так, групи формуються вчителем на основі рівня розвитку учнів: більш сильній групі дають складніші завдання, а слабшій – легші. Група може бути сформована й на основі побажань самих учнів: спільно працюють учні зі схожими інтересами, стилем роботи, пов'язані дружніми стосунками. Робота в такій групі створює особливо сприятливі умови для вияву особистісних якостей. Крім того, тут можна запропонувати групам завдання на вибір. Індивідуальна самотійна робота здійснюється головним чином за допомогою диференційованих завдань, які враховують особливості учнів. Традиційно сутність індивідуалізації навчання вбачалась у застосуванні форм і методів, які відповідають індивідуальним особливостям учнів та забезпечують досягнення ними одного й того самого рівня володіння навчальним матеріалом;

– проходження навчального курсу в індивідуальному темпі: прискореному (акселерація) або уповільненому (ретардація). У наших школах цю форму індивідуалізації навчання використовують порівняно рідко. Ретардацію використовують при повторенні курсу, а також у допоміжних класах (для дітей із розладами слуху і зору тощо). Ретардація необхідна й тоді, коли дитина з низькою шкільною зрілістю приймається в школу пізніше, ніж це передбачено шкільним законодавством. Повторення курсу змушує учня, який відстає, протягом цілого навчального року вдруге вивчати ту саму програму, щоб одержати можливість навчатися в наступному класі. Прихованою метою тут є спонукання інших учнів краще навчатися, тому що в

протилежному разі їм загрожує другорічництво. Дослідження свідчать про низьку ефективність цього заходу: він негативно впливає на соціальний розвиток учнів, на емоційну й мотиваційну сфери особистості дитини, поглиблює недисциплінованість [2]. Акселерація поки що мало використовується в школах України. У шкільній практиці зустрічаються такі її види: ранній прийом до школи; перестрибування через клас; формування шкіл і класів із прискореним навчанням; випередження з окремих предметів або груп предметів; попереднє вивчення певних навчальних курсів ВНЗ.

Висновки. Таким чином, теоретичне дослідження педагогічних умов індивідуалізації учнів сучасної школи виявило, що для реалізації принципу індивідуалізації необхідно:

- врахування індивідуальних властивостей особистості кожного учасника процесу;
- створення перспектив і визначення кінцевого результату розвитку – моделі особистості;
- відбір дидактичних принципів методів, форм, засобів, прийомів тощо;
- застосування відповідних педагогічних технологій;
- створення механізму недоліків розвитку особистості;
- формування і реалізація особистісно орієнтованого змісту навчання;
- забезпечення особистісного вибору учнем змісту, форм і засобів навчання;
- створення особистісно орієнтованого педагогічного середовища як простору для розвитку й саморозвитку особистості учня;
- забезпечення креативного характеру діяльності учасників навчального процесу (співдіяльність, співтворчість).

Список використаної літератури

1. Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: шляхи реалізації / І. Бех // Рідна школа. – 1999. – № 12. – С. 13–17.
2. Бондар В. Основні напрямки та перспективи розвитку дефектологічної науки в Україні / В. Бондар // Дефектологія. – 1999. – № 3. – С. 2–7.
3. Бударньш А. А. Индивидуальный подход в обучении / А. А. Бударньш // Советская педагогика. – 1965. – № 7. – С. 25–34.
4. Володько В. М. Індивідуалізація та диференціація навчання: понятійно-категорійний аналіз / В. М. Володько // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 4. – С. 9–17.
5. Давыдов В. В. Проблемы развивающего обучения / В. В. Давыдов. – Москва : Педагогіка 1986. – 240 с.
6. Концепція державного стандарту загальної середньої освіти // Інформаційний збірник МОН України. – 1996. – № 17–18. – С. 2–18.
7. Кремень В. Г. Україна: альтернативи поступу (критика історичного досвіду / В. Г. Кремень. – Київ : ARC-Ukraine, 1996. – 793 с.

Стаття надійшла до редакції 20.08.2014.

Гашенко И. А. Теоретико-дидактические основы индивидуализации на этапе развития современной системы образования

В статье проанализированы проблемы индивидуализации в теории и педагогической практике; определены педагогические условия индивидуализации обучения учащихся на этапе развития современной системы образования.

Ключевые слова: индивидуализация обучения, личностный подход, профильная дифференциация, уровневая дифференциация.

Gashenko I. Theoretical Didactic Principles of the Individualization of the Modern System of the Education on the Stage of the Development

The problems of the individualization in the theory and pedagogical practice are analyzed in this article. The pedagogical conditions of individualization of the teaching of the pupils on the stage of the modern system of the education are determined. State regulations on the development of education, in particular, states that a prerequisite for individualization of learning is the diagnosis of personality, psychological and pedagogical support its development at all stages of education.

Thus, the concept of secondary education determined that reliance on the psychological and reliable diagnostic basis is an integral part of individualized learning and ensures its implementation in the modern school. At the moment we observable data unavailability modern schools to the process, oriented to personality with individualization. Thus, psychologists, that process study of personality structure continues. This for scientists and practitioners systems and models pedagogical process personal and oriented learning, As theorists, so practice dynamic nature of personality on development.

Therefore study importance complex personality disciple modern schools and psychopedagogical development in terms training. Thus, development of personality Perhaps in terms of creative character personality-oriented activities individually and in study.

Key words: individualization of the teaching, personal approach, profile differentiation, level different.